

---

három esztendő

LÉVAY ENDRE

Voltak, akik végeztek, voltak akik nem végezték be tanulmányaikat, nem fejezték be egészen mesterségüket, és voltak „sellengők”: akkor egyikük se találta meg az életbe vezető utat.

Az útkeresés keserves évei voltak ezek. Itt is, ott is az úton ezek a fiatalok álltak, messze nézve, ahogy Hangya megfestette őket. Sokáig csak zsebre dugott kezekkel álltak, azon tűnődve tán (?), hogy ők nem juthatnak el arra a szellemi magaslatra, amely álmaikban élt...

A harmincas évek elején induló új nemzedéknek — az egyetemistáknak, a hol munka nélküli, hol átmeneti időre, nagy nehezen, valahová elszegődött kis magánalkalmazottaknak — oly üresek voltak a napjaik, mintha egy néptelen erdőbe kerültek volna, mert akik körülöttük éltek, úgy hallgattak erről a tátongó úrról, akár az erdőben a fák. Sokszor annyi pénzük se volt, hogy elmenjenek moziba, vagy a hozzájuk hasonló ágrólszakadt kislánnyal beüljenek a Füredi-cukrászdába egy indiánert megenni, hogy az utcán meg ne fagyjanak. Könyvhöz csak úgy jutottak, ha a jobb módúaktól, a sose olvasóktól kölcsönkaptak egy-egy kötetet. És a legújabb művekhez csak akkor jutottak hozzá — az én pici könyvtáram is akkor gyarapodott —, amikor a szabadkai Városháza alatt a Mamuzsich könyvkereskedésben tűz ütött ki. Pár nap múlva a megmaradt, szélükön, fedőlapjukon megpörköldött könyveket kiárusították. Ady, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Upton Sinclair, Zola, Sigrid Indset, Guglielmo Ferrero, H. G. Wells műveit pár dinárért lehetett kapni abból a könyvrakásból, amely a koromfekete mennyezetű bolt közepén egy halomban állt.

Ez is kimondhatatlan nyereség volt számunkra, éppúgy, mint az az ingyen meleg, amelyet a Népkör öreg falai nyújtottak, amikor csak úgy belopakodva a sakktáblák körül kibiceltünk, és mosolyogva néztük a játékosok felett a falon Szabó Sípos Ferenc „Kibic, fogd be a szád!” című karikatúráját, amelyet a fiatalon elhunyt karikaturista, aki írni, muzsikálni, dalolni, kitűnően szavalni és a színpadon előadni, játszani is tudott — akár Modigliani — hosszas könyörgés után csak pár dinár-

rért tudta csak eladni az egyesületnek, s a pénztáros azt is olyan kín-
nal fizette ki, mintha a saját zsebéből adta volna.

Szabó Sípos Ferivel vonultunk be a Népkörbe. Ő kölcsönzött ki nekünk, akik még tagok se voltunk, könyvet, s ő szerzett kedvezményes belépőjegyet az egyesület műkedvelőinek előadásaira.

A később megerősödött népköri színtársulatnál is ezek voltak az első szárnyprobálgatások, mert ezerkilencszázharmincban, és még egy évvel később is, ez az egész légkör úgy hatott ránk, mintha egy kisváros önkéntes tűzoltótestületébe léptünk volna be, ahová a poshadt kispolgári szellem úgy befészkelte magát, mintha soha el nem akarná hagyni ezeket a hetenként síkosra fölloajozott vastag padlójú termeket.

Mi, akik a nemrég megszűnt Corporato Theresianum-ból jöttünk ide, úgy éreztük, hogy itt mindennap egyformán ismétlődik minden, a tarokkal, a sakk- és dominópartikkal együtt, de voltak még olyanok, akik deresedő hajjal malmoztak is: mintha megállt volna az idő ebben a füsttel teli csöndben. Csak akkor ébredt föl harsogva a lelkek mélyén szunnyadó nemzeti romantika, amikor bográcspaprikásos társasvacsorán Markovics Jancsi cigányzenekara húzta szívesen a talp alá valót.

A múltbafeledkezés és az egy helyben topogó „egyesülesdi” áporodott légkörét ez az új nemzedék törte fel. Amikor már — rendesen beiratkozott — tagsága az egyesület soraiban megerősödött, előbb a már kissé elnyűtt könyvtár felújítását követelte, aztán helyet — tehát külön termet — magának az ifjúságnak, ahol nemsokára megkezdődtek a szerda esti kultúrelőadások. Előbb a fennebb említett szerzők műveit ismertették a fiatal hallgatókkal, azután az ifjú költők, írók saját munkáikat adták elő, a muzikusok zeneszámokkal színesítették ezeket az esti találkozókat, majd ezt követőleg meghívott előadókkal ismertető előadásokat szerveztek azokról az eszmeáramlatokról, amelyek akkor bejárták Európát.

A Kiáltványt a Franklin Társulat régi kiadásában — kis, narancsszínű zsebkönyv formájában — akkor még könnyen be lehetett szerezni.

Így, a lassan magára ébredő, most már művelődési egyesületben a munka új lehetőségei tárultak fel minden alosztály előtt. De ezeket csak úgy lehetett eredményesen kiaknázni, hogyha a régi, elévült, szinte már avas alapszabályokat módosítják, s szabad utat nyitnak az új alosztályok önrendelkezése előtt is.

„Az ifjúság mindaddig nem lehet hatékony erő itt — merült fel nem egy éjfélbe nyúló ülésükön ez a kérdés —, amíg nem biztosítja a maga számára a szabad tevékenység lehetőségeit, s amíg nem rendelkezik olyan jogokkal felruházott vezetőséggel, amely a nagyrészt idősebb emberekből: kisiparosokból, kisgazdákból, kereskedőkből, s pár entellektüelből álló választmány előtt hallatni tudja a szavát, érvényesíteni tudja akaratát.”

Az előkészületekben alig telt el egy év, amikor végre megalakult a Népkör önálló Ifjúsági Kultúrosztálya, melynek haladó szellemű tevékenységéről már a testvéregyesületek is tudomást szereztek Zentán, Becskereken, Zomborban, Bécson és „studentjeink” aktív közreműködésével a Belgrádban működő Bolyai Farkas egyetemista egyesület is.

De új életet a régi helyén csak úgy lehet teremteni, ha az nem marad meg továbbra is négy fal között, befeléhajlón, hanem kilép onnan,

és a szomszéd városok fiataljainak segítségével megkeresi útját a nép felé. Jóllehet Szabadkának négy napilapja is volt — a hetilapokat nem is számítva —, az új nemzedék helyzetével ennek a generációnak a fellépése előtt nemigen foglalkoztak. Bár Szenteleky Kornél a MI IRODALMUNK című mellékletében jó néhány írást leközölt, de egy ilyen tartalmú dolgozatomra azt a választ kaptam: „... az ifjúság helyzetének ismertetése, megvitatása nem a mi feladatunk”. A régi újságok elszárgult lapjai még arról is alig adnak számot, hogy a Népkör ifjúsága 1934 tavaszán megtartott elnökségi ülésén elhatározta, hogy egy „társadalomtudományi és irodalmi folyóiratot ad ki”. Még a testvéregyesületek is csak a levelezésünkből szereztek tudomást erről a kezdeményezésről, s egyhangúlag azt a választ adták, hogy egy ilyen tartalmú folyóirat megindítására feltétlenül szükség van. Ez erősít, szorosabban egybefűz bennünket, programunkat közzé tehetjük, kérdéseinket közösen megvitathatjuk a nyilvánosság előtt, és feltárhatjuk mindazokat a társadalmi problémákat, amelyeknek súlya minden vonatkozásban egyre fojtogatóbban nehezedett ránk. Mi nem élhettünk elefántcsonttoronyban, mert ahhoz sem anyagi, sem osztályhelyzetünkből eredő erőnk nem volt. Valahol ott lebegtünk a polgárság és a munkásosztály között, de éreztük, hogy ha nekiindulunk, szélesen kitárt kapura csak ott találhatunk, ahol a nép él és küszködik.

Igy ért meg bennünk az a gondolat, hogy az új ifjúsági folyóiratnak a HÍD nevet adjuk, amely már nevében is, és minden árnyalati jelentésében azt szimbolizálja, hogy városokat, falvakat, tanyacsoportokat és népeket köt össze, bármely nyelven beszéljen is az, és jelenvalóságával, az időszerű kérdések feltárásával éppen azt a szerepet tölti be, amelyet ez az életbe induló ifjúság még a baljóslatú vihar előtti években magára vállalt, talán megsejtve azt, hogy ugyanerre készül a világ haladó szellemű ifjúsága szerte a földgolyón.

Már ezekből is látható, hogy a program jóval nagyobb méretű volt (talán ebben volt a polgári írókkal körülvett Szentelekynek igaza?!), mint a rendelkezésre álló erő: az egy-két „tollforgató”, fiatal újságíró mellett a többenél az írói felkészültséget az olvasottság, a lelkesedés, a bátorság helyettesítette, és a lázas munka érlelte meg bennük a kitartásra serkentő erőt. Hiszen éppen attól kellett megszabadulniok, amit az idealista, vallásos szellemben kapott nevelés romantikus sallangokkal rájuk rakott. Új hitet kellett a szívekbe önteni, amely nem a fellegek felett keresi a jövőt, hanem hajszálgököreivel mélyen kapaszkodik bele az embert éjjel-nappal körülvevő objektív világba... Negyven év után szinte lehetetlen megszámlálni, hogy munka közben hányszorosan hatványozódott ez a feladat, mert üres kezekkel a semmiből valamit kezdeni nagyon nehéz: megtorpanással fenyegető.

Ezeknek a láthatatlan, megfoghatatlan buktatóknak a megsejtése nem egy álmatlan éjszakát okozott nekünk, és az is, hogy az egyesület választmányának egyik legkiemelkedőbb egyéniségétől — közvetve — azt hallottam: „A gyerekek lapot akarnak indítani!” (Kiemelés tőlem, L. E.)

1934 tavaszán — a rövid életű ÖRTÜZ megszűnése után — Kis József közreműködésével kezdtük meg az első szám előkészítési munkáit. Ezt megelőzően az Ifjúsági Kultúrosztály elnöksége a felelős szerkesztői feladattal engem bízott meg. A folyóirat programjának összeállításakor —

amely az első szám bevezetőjeként HIDAT VERÜNK címmel jelent meg —, egyetlen szó nem esett arról, hogy valamiféle egyesületi közlönyt adunk ki. A távlatok sokkal szélesebbek voltak, ezért a lapot nem az egyesület címével akartuk megjelentetni. Az első szerkesztőség egészen 1936 augusztusáig, amikor Mayer Ottmár vette át tőlem a lapot, az én szülőházamban, a Sienkiewicz utca 23. szám alatt volt. Egyetlen szobánk egy kétajtós szekrényében volt a HÍD egész anyaga: kéziratái, levelezése, pénztárkönyve, csekkszámái, kevéske pénze (egy szám ára 3 dinár volt), a visszamaradt példányok egynéhány száma sorba rakva, és azok a csempédokumentumok, amelyeket Romániából, Csehszlovákiából és később Magyarországról kaptunk. Úgy őriztem én is, özvegy édesanyám is, mint egy nagy-nagy család kincsét: más őriznivalónk nem volt.

A HÍD már indulásakor sem volt kizárólagosan szabadkai folyóirat. A széles összefogás szándéka és ennek visszhangja az első szám megjelenése nyomán bejárta az egész Vajdaságot, mert a szerkesztő bizottság tagjai között — a szabadkaiakon kívül — ott volt Tóth Bagi István Novi Sadról, Dániel Gy. László Becskerekéről, Csapó Sándor Belgrádból, Pál Sándor Zomborból, Schwarczer Gyula Zentáról, Faragó Imre Becséről és Dudás Kálmán költő Zágrábból, az ottani egyetemisták egyesületének fehér holló számba menő, haladó szellemű, paraszti származású tagja.

Az első három szám a Paja Dobanovački utcában, Rajčić Etelka nyomdájában készült, elég nehéz körülmények között, igen szegényes külsővel. A negyedik szám kéziratait Kis József megbetegedése után (aki ennek a nyomdának résztulajdonosa volt) átvitték a Városi Nyomdába, amely korszerűbb felszereléssel rendelkezett, s egy kitűnő állapotban lévő Wörner gyorssajtója volt.

Ez a nyomda a minőségi fejlődés tekintetében is sokat jelentett a folyóiratnak, mert Stevan Marjanović, a nyomda főnöke még a nyomdászat régi iskolájának volt a tanítványa. Amikor itthon letette a mesteri vizsgát, Lipcsébe ment „remekelni”. Ott esztendőkön át tovább tanulta ennek a sokoldalúságot követelő mesterségnek a legkülönbözőbb ágazatait, s mindent alaposan kitanulva tért haza. Szabadka egyik legkiválóbb szakembere volt. Huszonkét éves koromban tőle tanultam meg a kéziratok alapos megmunkálást igénylő sajtó alá rendezését, még az ólomforgácsra is kiterjedő figyelmes korrigálást, a revíziót, a tördelést, a szuperrevíziót pedig — a klasszikus iskola tanításaihoz híven — ő maga végezte el, s csak amikor kézalírásával engedélyezte az ívet, akkor indulhatott meg a gép. Bármennyire is szívta a fogát a fiatal gépmester, Marjanović bácsi álláspontjából egy fikarcnyit sem engedett.

A negyedik-ötödik szám után — több gyakorlattal rendelkezve — szigorúbb követelményeket állítottam a munkatársak elé. Nem egy kéziratot visszaadtam, nem egyet magam írtam át, hogy megfeleljen a lap lassan bár, de mégis emelkedő színvonalának. Tóth Bagi István, Faragó Imre és Kókay Károly géppel írt kéziratát kivéve a többi munkatárs közleménye kézzel írott szöveggént érkezett be hozzám; ki számtanfűzetből kitépett irkalapra, ki miniszterpapírra, ki rajzpapírra írta cikkét, vitairatát, kritikáját, Marjanović bácsi viszont szigorúan „kutyanyelvre” írott kéziratot követelt, mert azt ollóval két vagy három részre vágva szét lehet osztani a kéziszedők között (abban az időben Szabadkán szedőgépe csak a Minervának és Fischer Móric bácsinak volt).

Kemény, de jó iskola volt ez, mert mindenből tanulni lehetett. A HÍD

közleményeiből is, amelyekről sok író és olvasó levele, köztük Csuka Zoltán Érdről írt sorai, Dr. Jancsó Elemér Kolozsvárról érkezett levele szólt, de nemcsak levelet írt, hanem egyben kéziratot is küldött a lapnak.

Bár a jobboldaliak cinikusan rövid életet jósoltak a folyóiratnak, ezt a jóslatot már az első évfolyam megcáfolta. A lap nem gyengült, hanem erősödött, s ez jelentős részben annak volt köszönhető, hogy a munkásosztály szervei fölfigyeltek rá. 1934 őszén Kun Szabó György közvetítésével egy gyermekkori pajtásom az Árokiparti iskolából, ahová én is jártam, Laták István fölkeresett, kéziratokat hozott a lap számára. Fehér Vincze, Keresztes Elek, Csuzdi Viktor kézíratai olyan kiforrott írások voltak, amilyenekkel a folyóirat parányi szerkesztőségében addig nem igen találkoztam. (Amikor átvettem és közzé tettem ezeket az írásokat, sejtelmem sem volt arról hogy Cseh Károly, Dr. Singer Adolf, Laták István kézíratait adom le szedésre. De nem is kérdeztem, mert a kéziratok egy esetleg föltett kérdésre adott válasznál sokkal többet mondtak.)

Laták István az elkövetkező hónapokban is, mindig időben, bekopogott hozzám, hozta a kéziratokat, és a legújabb számból mindig egy nyálabbal elvitt az általam ismeretlen olvasóknak.

Ez az együttműködés olyan csöndben, olyan simán bontakozott ki, hogy az ezt követő hónapokban voltaképpen a minőség első forradalma zajlott le a folyóirat hasábjain. Az előfizetők és a példányonkénti vásárlók száma nem csökkent, hanem emelkedett, és ahogy Szegedi Emil, a NAPLÓ akkori főszerkesztője emlékszik vissza a harmincas évek elejére, a szerbek és a horvátok magyar barátaik közvetítésével vették vagy vetették meg a HÍD egy-egy számát, úgyhogy a kétnyelvű olvasótábor, valóban hidat alkotva, a lap közleményei nyomán egymáshoz közelebb került.

Amikor a profasiszta szélső jobboldal — Nagy Iván legényei és titkos munkatársai — éles támadást intéztek a HÍD ellen, mert haladó szellemű közleményeitől a „keresztény talár” alá bújtatott sovíniszta híveiket féltették, és minden eszközt fölhasználtak arra, hogy tönkretegyék a lapunk hitelét, erre a támadásra már nemcsak a magyar nyelvű lapok — köztük a NAPLÓ, a NÉPSZAVA —, hanem a szerbhorvát lapok és folyóiratok is válaszoltak, a HÍD védelmére keltek és a legélesebb hangon elítélték a magyar sovíniszták támadásait, akár Zágrárból, akár Újvidékről irányultak felénk.

Ez a több irányból jövő támadás nem maradt visszhangtalan a Népkör falai között sem, hiszen az egyesület választmánya a szabadkai polgárság hű tükörképeként vegyes összetételű volt. A vaskalaposok, a még mindig nemzeti romanticizmusban élők, a szemforgató klerikálisok, és a jobboldallal rokonszenvezők arra gyürköztek fel, hogy egyetlen embertelen határozattal kisöpörjék az ifjúságot az öreg ház falai közül. Nem a szülővárosukból, hanem Zágrárból és Újvidékről szereztek be „terhelő adatkot” a saját fiaik ellen, de olyan kirívóan hazug tételekkel, hogy a vezetőség demokratikus érzelmű tagjai, a szabad szellemű entellektüelek, a haladó szellemmel rokonszenvező polgárok, kisiparosok, parasztok, és az egyesület nőtagjai csaknem valamennyien az ifjúság védelmére keltek.

Forróak voltak ezek a napok és hónapok. Az Ifjúsági Kultúrosztály vezetősége az egyik teremben, a legnevesebb szabadkai értelmiségiekből választott Direktórium — mint az egyesület szellemi életének legfelsőbb fóruma — a másik teremben nemegyszer hajnalig ülésezett. Ez a belső harc még jobban megerősítette és tömörítette az ifjúság sorait, a Direk-

tórium tagjai pedig már nem a támadások felszínesei, hanem az egyesület tevékenységét elemezve, arra a meggyőződésre jutottak, hogy az ifjúság feloztatásával az egyesület munkásságának a jövőbe ívelése szakad meg.

„Ha levágjuk a fiatal hajtásokat, a saját nedvében korhad el a törzs!” — mondta az ügyvezető elnök. — „Amíg van harc, addig van élet is, a mi ifjúságunk pedig eddigi tetteivel bebizonyította, hogy megért a vállalt feladatainak megoldására.”

A napokkal vagy hetekkel később megszületett döntés az Ifjúsági Kultúrosztály további munkáját biztosította. Tehát az egyesületből nem „söpörték ki” az ifjúságot, csakhogy a HÍD nem volt az egyesület lapja. Még azt sem lehetett rá mondani, hogy „... már rég kinőtte az egyesület falait”, mert már indulásakor vajdasági folyóiratként jelentkezett. Fejlődése a haladó szellemű — főleg polgári származású — tevékenységi területét túllépte, hónapról hónapra közelebb került a dolgozó néphez. És az így kiterébélyesedett olvasótábor már többet várt tőle... Várta új lépéseit...

Az Ifjúsági Kultúrosztály nem egy ülésén vitatta ezt a kérdést. Az érvek értek, sokasodtak: mindenki előtt világossá vált, hogy a HÍD-nak tovább kell menni, és többet kell nyújtania az olvasónak. Voltak, akik azt mondták némi ragaszkodással: „Igen... de itt!” A többség viszont úgy döntött, hogy éppen a fejlődés imperatívusát követve a folyóiratot át kell adni a munkásosztály sajtószolgálatának.

A folyóirat harmadik esztendejében a HÍD ifjúsági, vagy ahogy Laták István mondta, „kezdeti” időszaka lejárt. 1936 nyár végén Mayer Ottmár már egy erősebb szerkesztőséggel vette át tőlem a lapot. A szerkesztést és a folyóirat további terjesztését olyan kemény, fegyelmezett és minden apró részletre kiterjedő munkával végezték, hogy a folyóirat fejlődésének történetében a legnagyobb fordulat ment végbe, és nem egy számban olyan szinten, hogy a haladó szellemű literatúrában tájékozottabbak a kolozsvári KORUNK-kal hasonlították össze már a kontinens életjeleit is objektíven feldolgozó írásait... Ha a fakuló emlékezetből is emeljük ki a rég történeteket, egy-egy mozzanat mégis úgy tűnik fel, mintha ma is élnének ezek a képek. A lap minden egyes száma eljutott a legtávolabbi olvasókig, egészen oda, ahol az agrárproletárok élnek.

„Amikor megkaptuk a lapot, összeszedelődzködtünk valamelyik szalmakazal tövében. Egy olvasta, a többi meg hallgatta” — mondta Szabó Mihály, amikor 1936 nyarán, falukutató munkát végezve a telecskai dohányosok között, megfordultam a falu peremén lévő házában.

És ugyanakkor Ada környékén és Moholy völgyében az egyik, Duboka vagy Csonoplya szurdokaiban a másik írástudó béres olvasta fel a folyóiratból a dolgozó néphez intézett intelmeket.